

Græsrodsbevægelser og energiret

*Knud Kristensen og
Ellen Margrethe Basse*

Dansk energipolitik – en lovgivning med »huller«

Regeringens første konkrete udspil på energiforsyningsområdet faldt sammen med oliekrisen i 1973. Før krisen var reguleringen stort set overladt til markeds kræfterne, og prisrelationerne havde resulteret i en forbrugsstruktur, hvor olien udgjorde ca. 90% af forbruget.

Krisen gjorde det klart for regeringen, at man måtte interessere sig for nedbringelse af olieafhængigheden og for en sammenhængende energipolitik. Blandt de vigtigste lovinitiativer skal nævnes elforsyningsloven, atomanlægsloven og loven om energipolitiske foranstaltninger.

Allerede i 1974 havde en intens atomkraftdebat i befolkningen – bl.a. inspireret af OOA's informering af offentligheden, – fået folketinget til at overveje nødvendigheden af en oplysningskampagne forud for en endelige beslutning om opførelse af atomkraftværker.¹⁾ Elsam havde tilkendegivet, at man hurtigst muligt ville opføre et atomkraftværk i det jysk-fynske område. Og der var på dette tidspunkt en klar interesse i befolkningen og i pressen for energiproblematikken. Atomkraftspørgsmålet var blevet et folkepolitisk spørgsmål og partierne blev tvunget til i deres fremtidige energipolitik at tage stilling til det kontroversielle problem: Skal vi have atomkraft i Danmark? De politiske partier i folketinget var enige om, at der måtte oprettes det såkaldte *energioplysningsudvalg*, der blev etableret i juni 1974.²⁾

Energioplysningsudvalgets virksomhed forløb imidlertid ikke uden kritik fra atomkrafttilhængerne. De mente at udvalget ikke var tilstrækkeligt neutral i sin oplysningsvirksomhed. Kritikken kom især fra de borgerlige partier, fra Risø og fra Industrirådet. Regeringen forsvarede udvalgets virksomhed, men det blev alligevel opløst ved finansårets udløb i marts 1976. På det tidspunkt var atomkraftdebatten på sit højdepunkt, og der var endnu ikke truffet beslutning i folke-

tinget om atomkraften skulle indføres eller ej. Udvalget havde selv peget på et behov for yderligere information til befolkningen. Regeringen begrundede nedlæggelsen af udvalget med, at debatten nu forløb tilfredsstillende, og at det derfor kunne overlades til mere traditionelle kanaler.

Efter nedlæggelse af energioplysningsudvalget var græsrodsbevægelsernes oplysningskampagne det eneste modstykke til el-værkernes.

I foråret 1976 fremlagde regeringen en generel ramme for den fremtidige energiforsyning, en *energiplan* der strækker sig frem til 1995.³⁾ Ny kapacitet til elproduktion forudsættes ved planen først og fremmest tilvejebragt ved opførelse af atomkraftværker, i alt 5, frem til 1995. Efter offentliggørelsen af denne energiplan fik modstanderne imod atomkraft et mere håndgribeligt mål, at vise muligheden for alternative energiforsyningssystemer. En sådan plan fremlagde de i oktober 1976. Det var en plan udarbejdet af en gruppe, der stort set byggede på de samme forudsætninger, som regeringen havde lagt til grund.

Ved at kaste et blik på lovgivningen, som den ser ud i dag, vil man få et billede af de retlige rammer, som bl.a. lægges for borgernes deltagelse i diskussionen om den fremtidige energiforsyning.

Det må slås fast, at der ikke er nogen lovgivning, der ud fra en samlet samfundsmæssig betragtning tilgodeser vedvarende energikilders indpasning i landets energiforsyning, således som det er tilfældet med energikilder som naturgas⁴⁾ og atomkraft. Tilhængerne af vedvarende energikilder er derfor ved overvejelser om etablering af sådanne anlæg henvist til at søge de retlige rammer inden for de eksisterende systemer af love og andre bestemmelser, der ikke afspejler samfundets stærkt voksende behov for at formindske landets afhængighed af importeret energi.

Der er heller ikke mange regler der sikrer at *offentligheden* inddrages i debatten omkring valg af energiform. I elforsyningsloven er der ingen bestemmelser om offentlighed og i varmforsyningsloven er der en § 9, der bemyndiger ministeren til fastsættelse af regler for planernes offentliggørelse, men denne hjemmel har ministeren ikke benyttet.⁵⁾ En formel adgang til at deltage i beslutningsprocessen er derfor kun sikret borgerne i det omfang der bliver tale om udarbejdelse af lokalplaner, kommuneplaner eller regionplaner. Borgernes indsigt i varmforsyningsloven er dårligere sikret end den er i miljøbeskyttelsesloven, – selv om miljøbeskyttelsesloven har begrænset borgernes indsigt til en efterfølgende information om meddelte godkendelser. Hvorfor er der den forskel på offentlighedsreglerne? I Poul

Erik Mouritzens bog »Borgerdeltagelse og græsrodsbevægelser – nogle nyere tendenser i dansk politik« anføres en begrundelse for forskelle i lovgivning på s. 55 ff. Hovedvægten lægges her på de *interesses modsætninger*, der gør sig gældende inden for området. Når offentlighedsreglerne er bedre inden for kommuneplanlægningen end inden for miljøområdet, skyldes det, at de fysiske planer i praksis kun lægger rammer for den fremtidige udvikling, men ikke på afgørende måde fratager industrien dens frie lokaliseringsvalg, medens beslutningerne inden for miljølovens område i højere grad griber ind i markedsøkonomiens hjerte: Virksomhedernes frihed til at producere, hvad de vil og hvordan, kun undergivet markedskræfterne. Det understreges, at industrirådet finder en vis regulering af miljømæssige hensyn hensigtsmæssig, men at man samtidig fremhæver at der ikke er tale om politiske beslutninger, men saglige beslutninger, der ikke bør påvirkes af stemningsbølger i befolkningen. Inden for energiområdet vil projektoffentlighed med inddragelse af borgerne i beslutningsprocessen i endnu højere grad end inden for miljøområdet bevirke, at konflikterne bryder frem i lys lue på grund af de grundlæggende interesse modsætninger, som allerede i dag er tydelige i medierne. Energipolitikken er primært bestemt af virksomhedernes valg af produktionsform og produktionsomfang, og de driftsøkonomiske betragtninger findes ikke at skulle være genstand for offentlig fremlægelse og diskussion. At det er de økonomiske betragtninger og betæneligheder der er afgørende, fremgår også af elforsyningslovens § 5, der angiver, at eneretsbevilling til en elforsyningsvirksomhed er betinget af, at bevillingshaveren efter anmodning fra energiministeren udarbejder fornødne investeringsplaner. I de udstedte eneretsbevillinger er planlægningsbestemmelsen gennemført ved, at bevillingshaverne afgiver oplysninger til Danske elværkers Forening, der indsender investeringsplaner til energistyrelsen. De økonomiske præmisser betragtes som tekniske og skal derfor ikke gøres til genstand for debat, men alene kontrolleres af offentlige myndigheder.

Grobund for græsrodde

De manglende formelle deltagelsesmuligheder under de eksisterende lovregler og lovgivningens skævhed med hensyn til alene at prioritere naturgas, overskudsvarme og atomkraft ved særregler, skaber grobund for uformelle borgeraktioner.

Samtidig er der værdimæssige skift i befolkningen. *Ronald Inglehart* (*The Silent Revolution* 1979) hævder, at der er sket en ændring

i de grundlæggende værdier i de vestlige samfund. Befolkningen har i stigende grad afvist en vækstfilosofi, i stedet er der kommet et værdisæt, der bliver betegnet som »post-materielt«, d.v.s., at man lægger mere vægt på livskvalitet og kvalitative sider ved tilværelsen i stedet for den kvantitative forbedring af levevilkårene.⁶⁾ Ændringen i normerne hos store dele af befolkningen er i klar konflikt med de normer som ligger til grund for elselskabernes beregninger og initiativer, der primært fokuserer på vækstøkonomiske betragtninger.

Inden for miljøområdet, som er meget centralt ved energidebatten, er angsten for menneskenes fremtid også dominerende som drivkraft bag organisationer som OOA, OVE, NOAH og mange flere.⁷⁾

Normændringen og angsten for ødelæggelse af naturen indebærer, at det er vanskeligt at acceptere de administrative kategorier eller sektorer, hvor alt skal ses inden for et meget afgrænset interesseområde. Græsrodsbevægelserne protesterer imod en sådan opdeling i sektorer som fremmedgørende og i strid med en helhedsmæssig betragtning af livsbetingelserne. (Se herom Gundelach: »Græsrodsorganisationer mellem politisk styring og nye værdier« s. 4 ff).

I løbet af 70'erne har elsektoren opbygget en betydelig informations- og reklamekapacitet i form af særlige PR-afdelinger, samt samordning af indsatsen, der for en stor del varetages af teknikere på de enkelte virksomheder. De vigtigste argumenter for indførelse af atomkraft knytter sig til en forudsætning om en fortsat høj økonomisk vækst - og en heraf afledt vækst i elforbruget. På denne baggrund anses atomkraften for uomgængelig nødvendig, og den ledende begrundelse kredser om relativt afgrænsede tekniske og økonomiske aspekter, medens politiske, sociale og økologiske spørgsmål forbundet med udnyttelse af atomkraft, langt hen har været ignoreret eller bedømt som højest sekundære. Elværkerne har herved formentlig været med til at bidrage til den voksende bekymring i offentligheden omkring den snævre vurdering og mangel for forståelse for økologismen og for befolkningens opfattelse af deres liv som en helhed. Elværkerne ignorerer modstanden i offentligheden og de afviser kravet om udvidet borgerdeltagelse i elsektoren med en henvisning til, at elværkerne allerede er demokratisk styret. De opponerer kraftigt imod organisationer som OOA, men støtter derimod organisationen REO, hvis informationsvirksomhed karakteriseres som helt igennem troværdig.

Politiseringen af energisektoren indebar allerede i begyndelsen af 70'erne, at *de politiske partier* måtte tage stilling til forsyningsproblematikken. I folketinget viste der sig et solidt flertal for indførelse af

atomkraft, som imidlertid endnu ikke har ført til etablering af værker i Danmark, fordi der langt fra har været flertal i befolkningen for energiforsyning med atomkraft.⁸⁾ Holdningsforskellen til dette afgørende spørgsmål øgede naturligvis mulighederne for, at den enkelte vælger blev uenig med sit parti i energipolitikens mål og midler, selv om han/hun i øvrigt følte sig enig i partiets generelle ideologi.

Samtidig skete der i 70'erne en forskydning i lovgivningen fra et stort set passiv accept af den markedsøkonomiske styring til en politisk/administrativ styring. Irrationalitet og modsigelser i denne styring, samt regeringens og folketingets usikkerhed over for at fastholde en politik i konflikt med elselskabernes og Industrirådets krav, giver anledning til, at systemet vanskeligt kan legitimere sin funktion – partiernes adfærd i folketinget vil i befolkningens øjne være ansvarlige for den prioritering, man ser inden for energisektoren.

Lovgivningen, elselskabernes propaganda og de politiske partiers adfærd fremstår på en måde, der giver grobund for »at græsrodder gør knuder« – og vi får aktioner, som ikke kanaliseres gennem etablerede organisationskanaler.

Opsummerende kan det om energiforsyning og græsrodsaktiviteter fastslås: forsyningsspørgsmålet som indtil omkring 1973 blev reguleret af markedsmekanismerne, bliver nu gjort til genstand for politiske beslutninger. Forskellen på disse organisationsformer er slående. Markedet er karakteriseret af de anonyme »markedskræfter«, og selve markedets funktion skaber nogle lovsmæssigheder, som synes naturlige. Statens indgreb må derimod legitimeres. Politiske beslutninger er i princippet genstand for diskussion og de skal kunne legitimeres som en interesseafvejning. Dermed bliver forhold, der tidligere er reguleret anonymt på markedet, gjort til genstand for politiske beslutninger som tages efter samråd med eller i samarbejde med »de berørte parter« (bl.a. de selskber, der leverer energi) – og dermed bliver der anledning for befolkningen til at reagere på dem.⁹⁾

Miljøforeninger og græsrodsorganisationer

Når man betragter, hvad man kunne kalde bunden af det politiske system – der hvor kravene stilles – har man traditionelt ment, at de politiske partier og interesseorganisationerne var dominerende.

Interesseorganisationer er karakteriseret ved: de er forholdsvis formelt opbygget med en klar adskillelse mellem den valgte ledelse og medlemmerne og med et udbygget organisationsapparat (evt. med ansatte). Det er karakteristisk, at den primære strategi ofte går ud på at

pleje tætte kontakter med de politiske og administrative myndigheder, – at opnå indflydelse på et eller flere kollektive fordelings-systemer. Motivationen for en organisation til at deltage i beslutningsprocessen er naturligvis den simple, at det sikrer dens medlemmer fordele, som de ellers ikke ville have haft. Men med denne inddragelse bliver organisationerne bureaukratiseret og ansvarliggjort, for den politik, der føres på området. Organisationerne må indgå kompromisser, der kan skabe afstand til medlemmerne.

Miljøforeninger – såsom Friluftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening og Danmarks Sportsfiskerforbund – er i modsætning til de fleste andre interesseorganisationer, ikke knyttet til det økonomiske system. De har ikke deres basis i medlemsgruppernes position i det økonomiske system, men derimod i medlemmernes fritids- og trivselsinteresse. Miljøforeningerne har bl.a. på grund af deres store medlemsantal og deres organisationsform opnået en legal status inden for en del miljølove, som f.eks. naturfredningsloven, by- og landzonelov og miljøbeskyttelsesloven. Men deres indflydelse begrænses til de beslutninger som vedrører foreningens formål d.v.s. frednings- eller forureningsemner.

I slutningen af 60'erne og først i 70'erne opstod en ny aktør i det politiske system: Græsrodsorganisationerne. De er karakteriseret ved en opbygning med kollektiv ledelse og uden individuelt medlemsskab. De forskellige organer og grupper består af de til enhver tid aktive. Langt den væsentligste indflydelsesresource udgøres af de deltagendes ubetalte aktiviteter. Strategien er typisk en påvirkning af de politiske beslutningstagere direkte og indirekte gennem påvirkning af den offentlige opinion.

Blandt de vigtigste græsrodsorganisationer på området kan nævnes OOA, OVE, NOAH og Greenpeace-Danmark.

OOA er den mest fremtrædende græsrodsorganisation i energispørgsmål og dens opbygning fortæller noget om det særegne ved store græsrodsorganisationer, der dækker hele landet.

Den overordnede og besluttende myndighed i OOA er »landsmødet«. Her mødes aktive OOAere fra hele landet og diskuterer den aktuelle situation. Her tages beslutninger for OOA som helhed, og her planlægges det næste halve års arbejde. Landsmødet er åbent for alle aktive.

Da den åbne struktur kræver en høj grad af enighed, snakker man sig frem til de fleste beslutninger på landsmødet. Kun få gange har man foretaget afstemninger, – i så fald vejledende.

OOA er formelt en forening, med lokalgrupperne som medlemmer.

Der er derimod ikke tale om individuelt medlemsskab eller medlemskontingent. Denne organisationsform er valgt for at undgå at organisationen »kuppes« af en bestemt politisk gruppering eller af personer, der ikke kan stå inde for organisationens formål:

- en kritisk vurdering af og oplysning om alle problemer forbundet med brug af atomkraft
- øget forskning i og fornyet vurdering af andre energiformer
- og udformning af en langsigtet energipolitik, der også tager sociale og økologiske hensyn.

Eftersom OOA er en forening, skal der holdes generalforsamling én gang om året. Det sker på et landsmøde (der afholdes 2-3 landsmøder om året).

Arbejdet og aktiviteterne i OOA er til enhver tid bestemt af de mennesker, der er aktive. OOA's ansigt ændres og udvikler sig i takt med de folk, der vandrer ind og ud af arbejdet. Men informering af offentligheden om energispørgsmål er OOA's primære opgave, der betragtes som et konkret modstykke til de informationskampagner, der føres fra Risø's og elværkernes side. Disse aktørers troværdighed anses for tvivlsom, fordi de på en gang fungerer som eksperter, rådgivere og høringsberettigede for de politiske og administrative myndigheder – og samtidig er tilhængere af atomkraft.¹⁰⁾

Modstykket til OOA, OVE m.fl. er landsforeningen Reel Energi Oplysning, REO, hvis formål det er, »at skabe en bred folkelig forståelse for det ønskelige i at indføre atomkraft i Danmark ved at formidle saglige korrekte oplysninger om energi og specielt om atomkraft.« Som personlige medlemmer af foreningen kan optages enhver, der kan tilslutte sig foreningens formålsparagraf. På samme vilkår kan institutioner og firmaer m.v. optages med ret til at udpege en repræsentant i foreningen. Der betales medlemskontingent. Generalforsamlingen er foreningens højeste myndighed, foreningen ledes af en bestyrelse og tegnes af en formand (eller af to medlemmer af bestyrelsen i forening).

Der er næppe tvivl om at REO oprettedes for at imødegå modstanderorganisationernes agitation, men som det ses af ovenstående, adskiller den sig på afgørende punkter fra græsrodsorganisationer som OOA.

I et vist omfang foregår der et *samarbejde* mellem græsrodsorganisationerne og miljøforeningerne, på trods af forskelle i struktur og legal status. Men det er åbenbart, at der også eksisterer en vis uover-

ensstemmelse grupperne imellem. Miljøforeningerne hævder, at græsrodsorganisationerne sætter sig uden for reel indflydelse ved ikke at have ansvarlige og kompetente personer, der kan tegne organisationen. Græsrodsorganisationerne hævder på den anden side, at miljøforeningerne i alt for høj grad accepterer sektoriseringen af det offentlige virksomhed, og at de ved at indgå som medaktører i bl.a. miljøankenævnet efter 1. januar 1983 – er med til at legitimere systemet på samme måde, som andre interesseorganisationer.

Indenfor energiområdet er der ikke nogen almindelig anerkendt miljøforening. Vil græsrodsorganisationerne indgå i et samarbejde med Friluftsrådet, Danmarks Naturfredningsforening, Danmarks Sportsfiskerforbund, Forbrugerrådet o.lign. foreninger, vil samarbejdet blive præget af, at foreningerne vil fastholde, at de kun kan blande sig i de offentlige beslutninger i det omfang, det vedrører deres egne formålsbestemmelser – som er afgrænset stort set på samme måde som de administrative sektorer: f.eks. naturbeskyttelse, forbrugerpriser, fritidsinteresser, – at de derfor ikke kan deltage i en aktion, der fordrer at de forholder sig til en helhedsvurdering af sociale, økonomiske, økologiske og politiske aspekter ved en energiform, og endelig, at deres gode forhold til politikere og embedsmænd inden for den sektor, som de relaterer sig til, ikke må ødelægges af kontroversielle aktionsformer.¹¹⁾

Miljøbevægelser og partierne

Hvor vi ovenfor skitserede forskellen mellem interesseorganisationer og græsrodsbevægelser ud fra den organisatoriske opbygning og arbejdsmåde, må vi her slå fast: det der karakteriserer de politiske partier er, at de på samme måde som interesseorganisationerne er præget af en meget formaliseret struktur og et endnu tættere forhold til statsmagten. Partierne har en langt bredere målsætning, og er derfor engageret på alle politiske sagsområder. Desuden er partierne ofte præget af en mere eller mindre omfattende ideologi.

Specielt for så vidt angår venstrefløjspartierne kan det fremhæves, at de i en periode tog udgangspunkt i den klassiske leninistiske model om forholdet mellem bevægelse og parti. Bevægelserne opfattedes udelukkende eller primært som et redskab til udbredelse af partiets politik og rekruttering af medlemmer. Overfor den holdning til bevægelserne står en anden holdning, som f.eks. SF og VS postulerer de har i dag: partierne stiller sig så at sige til rådighed for bevægelserne.

Vi har spurgt en delgræsrodsorganisationer om deres forhold til de

politiske partier. Alle var de enige om, *at* de ikke havde nogen fornemmelse af de aktives politiske tilhørsforhold – de ønskede ikke at blive betragtet som tilhørende bestemte politiske partier – og *at* de kunne samarbejde med flere politiske partier på informationsniveauet. Græsrodsorganisationerne havde ikke oplevet, at partierne forsøgte at »sætte sig« på dem – hvilket jo også var vanskeligt på grund af den flade struktur.

Landsdækkende organisationer som OOA, NOAH og Greenpeace og REO oplyste, at de havde kontakt til samtlige partier. Også lokale miljøgrupper som Blyac-gruppen, Cheminova-gruppen og Miljøforbundet i Esbjerg har et vist samarbejde med politikere. De politikere – eller politiske partier – som støtter miljøbevægelserne deltager i et vist omfang i møder og udveksler oplysninger med græsrodderne. Det er især VS, SF og Radikale Venstre, der nævnes som positive, men også socialdemokratiet og Venstre synes at samarbejde med miljøbevægelsen.

Praksis viser dog af og til, at den leninistiske opfattelse får overtaget.

Den klassiske leninistiske model sikrede på den ene side en perspektivering og udvikling af bevægelsernes politik; på den anden side ødelagde den ofte bevægelsernes umiddelbarhed og flade struktur. Modellen passede bedst sammen med den demokratiske centralistiske organisation, som så blev presset ned over bevægelserne, der hurtigt stivnede (jvf. de DKP-dominerede bevægelser).

I modsætning hertil betyder partiernes bevidste stillen sig til rådighed for bevægelserne i dag ofte, at der ikke sikres en tilstrækkelig politisk perspektivering og udvikling af den politiske kamp.

Spørgsmålet er så, hvorledes koordinering og perspektivering af de enkelte bevægelses kampe sikres, uden at partierne kommer til at sætte sig på bevægelserne?

Miljøbevægelser og arbejderbevægelsen

I modsætning til erhvervsorganisationerne og den etablerede fagbevægelse råder græsrodsbevægelserne ikke over økonomiske ressourcer af betydning. De har ikke på samme måde som fagbevægelsen mulighed for at sætte magt bag kravene. Græsrodsbevægelsernes ressourcer er alene medlemmernes aktiviteter.

Mens fagbevægelsen gennem hele dens eksistens har interesseret sig for arbejdsmiljøspørgsmål (specielt f.s.v. angår risikoen for arbejdsulykker), har det været så som så med interessen for det ydre miljø.

Faktisk ses det ofte, at tillidsfolk er de værste modstandere, når miljøgrupper stiller krav til en virksomhed om miljøforanstaltninger. Det er meget almindeligt, at fagbevægelsen ligger under for virksomhedernes påstande om, at det vil koste arbejdspladser, hvis miljøkrav skal honoreres. Denne holdning kan nok undre, især når det huskes, at nøjagtigt de samme trusler omkring arbejdspladser har været ført frem i forbindelse med krav til det interne miljø (arbejdsmiljøet). På samme måde ses det ofte, at specielt bygningsarbejdernes fagforeninger af beskæftigelsesmæssige grunde støtter opførelse af store kraftvarmeværker – og derfor ser miljøgruppernes protester som en trussel på brødet. Den fælles interesse i trivsel og acceptable levevilkår gør det naturligt at rejse et spørgsmål om, hvorvidt miljøgrupper skal forsøge at påvirke og samarbejde med den etablerede fagbevægelse. Et sådant samarbejde ville styrke miljøkampen, idet miljøgrupperne kunne udnytte de magtressourcer og formelle indflydelsesmuligheder, der ligger hos fagbevægelsen.

Under alle omstændigheder kan det undre, at de »grønne« ikke indtil nu har manifesteret sig i forhold til fagbevægelsen. Der vil være rige muligheder for at tilbagevise påstandene om, at honorering af miljøkrav vil koste arbejdspladser. Der er meget, der tyder på, at miljøbeskyttelse/udnyttelsen af alternativ energi vil kunne skabe mange nye arbejdspladser.

Skyldes »de grønnes« manglende indsats i forhold til fagbevægelsen, at der er tale om aktivister uden nogen tilknytning til arbejderklassen? eller skyldes det frygt for omklamring?

Arbejderbevægelsens Erhvervsråd er institueret som modstykke til Industrirådet (Poul Meyer: »Offentlig forvaltning« 3. udg. s. 102) og arbejderbevægelsen har herigennem opnået repræsentation i en del offentlige myndigheder, bl.a. energirådet og (høringsret til) miljøankenævnet. Især inden for handelsministeriet, som energiforsyningen oprindeligt har henhørt under, – er der tradition for en bred repræsentation ved AE.¹²⁾ Ingen af de adspurgte miljøgrupper har imidlertid angivet at have noget samarbejde med AE. Samarbejdet har begrænset sig til kontakter med lokale fællestillidsmænd, som f.eks. NOAH's og Blyac-gruppens kontakt til arbejderne ved LYAC-akkumulator, eller med specielle fagforbund som NOAH-Århus' samarbejde med Bryggeriarbejderforbundet for bevarelse af det danske returflaskesystem. OOA kan som eksempel på samarbejde om energiproblematikken henvise til konferencer o.lign. om Barsebäck.

Noter

1. Bl.a. FT 1973/74 sp. 1882 ff (2. behandling af atomplanloven) og sp. 5135 ff (forhandling om handelsministerens redegørelse af 17. april 1974 om energipolitik).
2. Poul Erik Mouritzen Borgerdeltagelse og Græsrodsbevægelser« 1978 s. 80 ff (i samarbejde med Niels Refslund Poulsen og Finn Breinholt Larsen).
3. »Dansk Energipolitik 1976« Hovedelementerne er at opnå besparelser i energiforbruget samtidig med, at olie så vidt muligt erstattes af andre energikilder.
4. Anlægslov for naturgasforsyning nr. 232 af 8.6.1979 og lov nr. 294 af 7.6.1972 om naturgasforsyning.
5. SF forsøgte ved lovforslag nr. L 99 fremsat den 11. nov. 1981 at sikre en projektoffentlighed, men forslaget faldt i folketinget.
6. Hjulpet på vej af en officiel politik, der opfordrer til »at spænde livremmen ind,« når talen er om lønkrav, sociale ydelser o.lign. offentlige udgifter.
7. Nødværgebetagninger – se Peter Gundelach i »Forklaringer på græsrodsorganisationernes dannelse« Politica nr. 4 1979 s. 59.
8. En AIM undersøgelse fra september 1982 viste, at 61% af alle danskere siger nej til atomkraft – kun 24% siger ja. I 1974 viste en Observa undersøgelse at 31% svarede ved-ikke, 46% svarede ja og 23% svarede nej (OOA's kampagneavis fra oktober 1982).
9. Om betydningen heraf ved dannelse af græsrodsorganisationer Peter Gundelach »Forklaringer på græsrodsorganisationernes dannelse« Politica nr. 4 1979 s. 57.
10. NOAH adskiller sig ikke væsentligt fra OOA i strukturen. Det gør Greenpeace-Danmark derimod, idet foreningen har bestyrelse, formand, sekretær m.v. Enhver kan blive medlem af foreningen, men foreningens medlemmer har ikke nogen indflydelse på foreningens ledelse, der varetages af foreningens bestyrelse. Medlemmerne har alle status som støttemedlemmer. Foreningen tegnes af tre bestyrelsesmedlemmer, hvoraf et medlem skal være formanden.
11. Erik Damgaard om Politiske sektorer: »Jerntrekanter eller løse netværk«, Nordisk Administrativt Tidsskrift 1981 s. 396 f.
12. Eigil Fivelstad, Torben Beck Jørgensen og Poul Erik Damgård Jensen, i »Interesseorganisationer og centraladministration« 1979 s. 56 f og s. 113.